

«ով զօրեղ, ճշմարտութեան հաւատարիմ, դառնանք, նորան հաղորդելով աւելի կենդանի հաւատ, աւելի լոյս — յոյս, աւելի ամուր և յարատե սէր: Դառնանք նորա մօտ և թող իմանայ այս աշխարհը, լսելով մեր խօսքը, տեսնելով մեր գործերն, որ մենք եղիայի նման բարձրացել ենք սուրբ լերան գլուխն և այնտեղ լրսել ենք Աստուծոյ ձայնը:

(Բերքէ).

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՏՐԿՈՒԹԵԱՆ ՎԻՃԱԿԸ ՀԻՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

ԵՒ

ՔՐԻՍՏՈՆԻՈՒԹԵԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՆՈՐԱ ՎԵՐԱՅ.

(Շաբա-շաբա-ի-ն-ն)

Ստրկութեան ծագումն ընդհանրապէս մարդկային սեռի մէջ և մասնաւորապէս նորա սկիզբն հին Եւրոպական հասարակապետութեանց մէջ:

Բովանդակութիւն. Ստրկութեան ծագման դժուար խնդիրը լուծելու համար պէտք է դիմել նախնական ազգերի բարոյց և սովորութեանց:—

Քաղաքակրթութեան ստոր աստիճանի վերայ դտանվող վայրենի ազգերն աւելի լաւ են համարում սպանել իրանց յաղթուած թշնամիներին. քաղաքակրթութեան զարգացման հետ նոքա օգուտ քաղել են աշխատում իրանց գերիներէից, սրանց ստրկացնելով: Յունաստանում ստրկութիւնը ծագեցաւ նրանից, որ յաղթող եկաւորները ստրկացրին Եւրոպայի նուաճուած բնիկներին:

Սորա օրինակը տուին Յոյներն, որոնք այս սովորութիւնը սովորեցին և իրանց ժամանակակիցներին, ներքին պատերազմների ժամանակ. — Ստրկութեան զարգանալու հետ Յունաստանը ստանում է գերիներ Ասիայից և Ափրիկէից, — Ստրուկների վիճակը հին Յունաստանում բաւական տանելի է, Սպարտայում Իլլոսները մշակում են երկիրն իբրև կապալառուներ, —

Աթէնքում ստրուկների վիճակն աւելի թեթեւ է ի շնորհս Աթենացոց մեղմ բարուց և նոցա մարդասէր օրէնքների. — Ստրուկների բաղմանալը Յունաստանում, — Ստրուկների ազատ դասակարգեր ոնցնելը, — Նախապատշարմունքներ ստրկաց դէմ — բարբարոսաց դէմ, Առաջաւոր մարդոց փորձերը ստրկութիւնը ջնջելու համար յաջողութիւն չեն ունենում, — Աղեքսանդր Մեծի աշխարհակալութիւնը զարգացնում են ստրկութիւնը Յունաստանում, — Յունաստանի անկումն մասամբ վերաբերելի է ստրկութեան զարգացման, — Հռովմում իբրև ստրուկներ տարուած Յոյներն ապականում են հռովմէական հասարակութիւնը, պատրաստում են սորա համար նոյն վիճակն, որին իրանք ենթարկուեցան, — Հռովմի ընակիւք կազմուեցան առաւելապէս փախստական գերիներից, Հին Հռովմայեցոց խիստ սովորութիւնք արդելք են լինում ստրկութեան զարգացման ընդարձակ չափով հռովմէական հասարակապետութեան մէջ, — Նախկին Հռովմայեցիք յաղթուած թշնամիներին տեղափոխում են Հռովմ, իբրև ազատ քաղաքացիներ, Մինչև որ ստրկութիւնն տիրապետող չէր, Հռովմն անդրդուելի էր, — Մինչև իսկ յետին ժամանակներում Հռովմայեցիք չեն տատանուում պատերազմի ժամանակ արտաքին թշնամեաց դէմ ստրուկներին զինաւորելու և նրանց ազատութիւն շնորհելու, — Կարթագինէի և Յունաստանի նուաճումն նպաստում է ստրկութեան զարգացման Հռովմում ընդարձակ չափով:

Գիտնականք անհամաձայն են մարդկային սեռի մէջ ստրկութեան ծագման խնդրի վերաբերմամբ. կարծեմ, չենք սխալիլ եթէ, Բիօյի օրինակին հետեւելով, այդ խնդրի լուծման համար դիմենք ներկայ վայրենիների կեանքին: Ամերիկայի վայրենիք ներկայացնում են մեզ բնական ճիշդ պատկերը նախնական ստրկութեան: Իւր զարգացման առաջին աստիճանում վայրենին առաւելապէս պարագում է որսորդութեամբ և սորա մէջ է գտնում իւր գոյութիւնը պահպանելու միակ միջոցը: Ամեն օտարական, որ մտնում է նորա որսորդու-

Թեան տեղի շրջանը, բնականաբար նորա թշնամին պիտի համարուի, որովհետեւ նուագեցնում է նորա աւարի աղբիւրը: Ուստի շրջանի նախկին տէրը աշխատում է ազատուելու իւր այս նորեկ ակոյեանից, նա սպանում է սրան: Կիսավայրենի վիճակի մէջ վայրենու առաջին և բնական ստրուկը նորա կինն է, որ կատարում է բոլոր ընտանեկան պարզ աշխատանքները:

Բայց ժամանակի ընթացքում որսի կենդանիք պակասում են և կամ հեռանում են այն երկրից, ուր բնակում է վայրենին և այս կարիքը ստիպում է վայրենուն ընտելացնել կենդանեաց, կազմել հօտեր: Այս ժամանակ վայրենին աւելի լաւ է համարում չսպանել թշնամուն, այլ կենդանւոյն բռնել նրան և մահուան երկիւղ տալով ստիպել նրան, որ հովուական աշխատանքի բեռը բառնայ նորա հետ միասին: Սուրա հետ թեթեւանում է և վայրենու կնոջ վիճակը, նա մշտական մշակից դառնում է հսկող ստրուկների վերայ: Երկարատեւ շրջանից յետ կենդանաբոյժ վայրենին դառնում է նստակեաց երկրագործ, բայց դեռ նա պահպանում է իւր պատերազմասիրութիւնը և իւրաքանչիւր դերի դառնում է ստրուկ երկրագործ: Բայց ստրուկներից այս ձևով օգուտ քաղելու շրջանը շուտ չէ գալիս. դեռ երկար ժամանակ վայրենին երկրի մշակութեան գործում բաւականանում է իւր անտրտունջ ընտանեաց կամ ցեղի ծառայութեամբ:

Եւրոպայում ստրկութիւնը ծագեցաւ երկրորդ ճանապարհով: Նոր ազգեր արշաւեցին Եւրասիա և նուաճելով նախնական ցեղերին, որոնք այնտեղ բնակում էին, ստրուկ — իլոտ դարձրին բնիկներին: Պլինիոս Աւագն ասում է, որ Յոյներից առաջինը Լակեդեմոնացիք հնաբեցին ստրկութիւնը: Ստրկութեան օգուտը փորձով տեսնելից յետ Յոյները սկսան գնել ստրուկներ ճարպիկ ծովային աւազակներից, որոնք թիւր ինչպէս և այժմ շատ էր Արշապեյագոսում: Արդէն Հոմերոսի մէջ հանդիպում ենք ակնարկութեան մի քանի ասիական և ասորիական քաղաքների վերայ, որոնք կենդրոնատեղիք են գերեվաճառութեան:

Այսպիսի կենդրոնատեղիներից մէկն էլ բերին Յովսէփին, Իսրայելի որդուն: Ի միջի այլոց Յունաստանը շարունակ վրդովող պատերազմները զարգացրին ստրկութիւնը: Վեցերորդ դարում, քրիս-

տոնէական թուականից առաջ, Սպարտացիք, յաղթելով Մեսսենայի բնակիչներին, սրանց ստրուկ դարձրին: Բացի սրանից Յունաստանում գոյութիւն ունէր և մի բարբարոսական սովորութիւն, որ հայրերին իրաւունք էր տալիս վաճառելու իրանց զաւակներին ի ստրկութիւն: Այնպէս տարածուած էր այս սովորութիւնն, որ ի մասստուն Սողոմոն կարողացաւ նրան միայն սահմանափակել, բայց ոչ բոլորովին ջնջել:

Բայց ստրուկների վիճակն երկու յոյն գլխաւոր Հասարակապետութեանց մէջ (Աթէնք և Սպարտա) տարբեր էր: Յոյնը ժամանակ չունէր տնտեսութեամբ պարապելու, որովհետեւ նորա բոլոր ժամանակն անցնում էր կամ Հասարակապետութեան գործերը վարելու և կամ նորան պաշտպանելու մէջ: Լակեդեմոնում ստրուկներն, էլլոսի, Մեսսենայի և այլ քաղաքների գերած բնակիչներից, կատարում էին ընտանեկան գործերն և մշակում էին երկիրը: Այս վերջին զբաղմունքը յատուկ էր առաւելապէս իլոտներին, վարձակալների իրաւունքով, վճարելով չափաւոր կապալ, որն աւելացնել ոչոք, Սպարտայի քաղաքացիներից չէր կամենում և չէր կարողանում Հասարակաց կարծիքի երկիւղից, որպէս զի ազահ չերևի: Կարծեմ այս գործում բաւական մեծ կշիռ ունեցաւ Լիկուրգոսի դրած օրէնքն, որոյ նպատակն էր առաջն առնել Սպարտայում բարուց ապականութեան, որ կարող էր ծագել ընդարձակ կալուածների և մեծ հարստութեան կազմուելից: Այսպէս իլոտների վիճակը կարելի էր համարել տանելի, եթէ օրէնքը պաշտպանէր պարոնների կամայականութիւնից նոցա կեանքն ու ապահովութիւնը, բայց այս վերաբերութեամբ սպարտական օրէնքներն իլոտներին հաւասարեցնում էին գրաստներին. տէրը կարող էր նրանց ըստ կամաց ենթարկել տանջանաց և մինչև անգամ սպանել նրանց: Իրաւ է, այս ստրուկներին տէրը ըստ կամաց չէր կարող ծախել և ոչ էլ մի այլ քաղաքացի կարող էր գնել նրանց. բայց իլոտներն, Հասարակապետութեան ցոյց տուած ծառայութեանց համար էլ, զոր օրինակ սխրագործութեանց համար պատերազմներում, ուր ուղեկցում էին նոքա իրանց պարոններին, նոքա ոչ միայն կարող էին ազատուել ստրկութիւնից, այլ մինչև անգամ դառնում էին, թէև ոչ հաւասար իրաւունքներ-

րով, ազատ Սպարտացիք:

Սպարտայում շատ կային ազատ գերդաստաններ, որոնք ծագում էին ստրուկներից, թէև այս գերդաստանները չէին վայելում բոլոր իրաւունքներն, որոնք յատուկ էին բնիկ Սպարտացիներին: Աթէնքում ստրկի ազատութիւնը բոլորովիմբ կախուած էր նորա պարոնից և այդ կատարուում էր շատ հեշտութեամբ: Այս Հասարակապետութենում ստրկի վիճակն այնպէս անմխիթար չէր, ինչպէս Սպարտայում. տէրն աւելի շուտ կարող էր ազատութիւն տալ իւր ստրկին, քան Հասարակութիւնն, որ նախանձախնդրութեամբ պաշտպանում էր իւր իրաւունքները ստրուկ ունենալու: Պէտք է յիշել եւ այն, որ Աթենացւոց բնաւորութիւնը մեղմ էր և մարդասէր, նոյնպէս աչքի առաջ ունենալու է և այն, որ աթենացի ստրուկների շարքում կային շատ բնիկ Աթենացիք, որոնց ծնողները վաճառել էին ի ստրկութիւն և որոց քաղաքացւոց մեծամասնութիւնը Համակրութիւն էր ցոյց տալիս: Յայտնի է մեզ, որ Աթենացիք չէին օգուտ քաղում իրաւունքից, որոնք տալիս էր նրանց օրէնքը ստրուկների վերաբերութեամբ: Գիտենք, որ Աթէնքում կար Թէգէոսի տաճարն, ուր ապաստան էին գտնում ստրուկներն իրանց տէրերի խստութեանց դէմ և ուր նոքա ստանում էին օրինական բաւարարութիւն Հալածանաց և նեղութեանց Համար: Լուցիոս Ակցիոս Աթենացոց վերաբերում է Սատուրնալեան տօնախմբութիւնքն, որոնց ժամանակ ստրուկն Հաւասար էր տիրոջ:

Այս բոլորն ապացոյց է ստրուկների բաւական լաւ վիճակին Աթէնքում: Մի Հասարակապետութեան յաղթութեամբ միւսի վերայ ստրուկներ ձեռք բերելու եղանակը մահաբեր Հետեանքներ ունեցաւ Յունաստանի Համար: Նոյն Պլատէացիք, որոնք Օլիմպիական խաղերում իբրեւ Պարսից յաղթողներ գովաբանուեցան, քառասուն տարիից յետ դարձան Սպարտացիների գերիներ: Աթէնացւոց և Սպարտացւոց գաղթականութիւնք տակաւ առ տակաւ նուաճուեցան և նոցա բնակիչները ստրուկներ դարձան:

Նոյնպէս Աթէնացի զօրաց մի մասն, որ մնաց Սիկիլայում, դարձաւ Սիրակուզացւոց ստրուկ: Ստրկութեան զարգացման Հետ Յոյները կորցնում են իրանց Համակրութիւնը դէպի աշխատանք: Քը-

[Թեամբ: Արխատոտե՛ն առաջ է բերում և յիշում Ներիպիդէսի Հին ասացուածքը, Թէ Յոյնն պէտք է իշխէ բարբարոսի վերայ և քանք է անում ապացուցանելու այս տարբերութեամբ ըմբռնողական ընդունակութեան, որ տուած է Յոյնին և բարբարոսին, այնպէս ինչպէս մեր ժամանակ ստրուկների տէրերը նոյնպիսի պատճառաբանութիւն առաջ էին բերում ազատութեան կուսակիցների դէմ: Մեծ փիլիսոփան մոռանում էր, որ Յոյները տէր և իշխող էին դառնում ոչ միայն բարբարոսների այլ և նոյն իսկ Յոյների վերայ:

Աղէքսանդր Մեծը Լևկտրայի և Մանդինէայի յաղթութիւններից յետ Թեբացիներին վաճառեց ի ստրկութիւն: Աղէքսանդրից և Անտրիպատրից յետոյ, Յունաստանն իսկոյն խորտակեց իւր լուծն և սկսաւ ներքին պատերազմ, որ այնքան նրան թուլացրեց, որ նա ընկաւ օտար իշխանութեան ներքոյ: Մէկ ու կէս դար Արխատոտելից յետոյ, Յոյները սկսան իրանց ոգևով դաստիարակել Հռովմայեցիներին և սրանց ներշնչեցին նոյն ապականութիւնը բարուց և նոյն խստաստրութիւնը դէպի ստրուկներն, որոնց Համար իրանք այնպէս չարաչար տուծել էին: Պաւլոս Եմիլիոսը Նալիքոսում աճրդախօսութեամբ գնեց բազմաթիւ փիլիսոփայ, մատենագիր, քերթող, բանաստեղծ Յոյներ և բերեց Հռովմ և ահա այս նոր ստրուկներն իրանց անձանց վերայ առին ստրկութեան անարդարութեան փորձը: Ըստրուկների բազմութիւնը Հռովմում, յաւիտենական քաղաքում, բարուց ապականութեան աղբիւր դարձաւ նորա երբեմն մեծ քաղաքացիների Համար, որոնք նշանաւոր էին աշխատասիրութեամբ և կեանքի պարզութեամբ. ստրկութիւնը դարձաւ խմոր, որ խմորեց, լուծեց Հռովմէական Հաստատուն և պատերազմասէր Հասարակութիւնը: Յիշենք, որ Հռովմ բոլորովին այլապէս սկիզբն առաւ, քան Յոյն Հասարակապետութիւնը: Նա սկզբում ապաստանարան էր այնպիսի անձանց, որոնք որոնում էին փոփոխութիւն իրանց ընկերավարական վիճակին. փախստական ստրուկները Հռովմը բնակիչների նշանաւոր տարրներից մէկն էին կազմում: Այս պատերազմասէր եղբայրութեան անդամներն երկար ժամանակ սրբութեամբ պահպանում էին օրէնքն, որ բոլոր քաղաքացիներին Համարում էր ազատ և հաւասար: Հռովմայեցիք, նուաճելով դրացի ազգերին, սրանց ոչ Թէ ստրուկ էին դարձր-

նում, ինչպէս Յոյներն, այլ քաղաքացիք հաւասար իրաւունքներով: Հարստութեան և սրան յարակից թուլամորթութեան և մեղկութեան առաջն առնելու համար, Հռովմի նախկին օրէնքները շատ սահմանափակեցին Հռովմի քաղաքացւոց հոգային սեպհականութեան չափը (երկու եռագէր): Այս կալուածի արդիւնքը բաւական չէր բազմաթիւ ստրուկներ կերակրելու համար. Հռովմայեցիին կարող էր միայն երկու ստրուկ ունենալ և սոքա աւելի նորա ընտանեաց անդամներ էին քան ստրուկներ. նա սրանց հետ աշխատում էր, հանգստանում, նրանց ուրախակից էր և տրտմակից: Թագաւորների ժամանակ, միայն սոքա համեմատաբար ունէին աւելի բազմաթիւ ստրուկներ:

Հին Հռովմում ստրուկների վիճակը թեթեւանում էր ի պատիւ Սատուրնի մարտ ամսում և զոհաբերութեանց ժամանակ կատարուող տօնախմբութիւններով, որոնց ժամանակ ստրուկները վայելում էին ազատութիւն և իրանց ժամանակը զուարճութեանց մէջ էին անցնում: Ստրկին դժուար չէր ազատութիւն ձեռք բերելն և ստրկական ծագումն անպատուութիւն չէր համարուում:

Սերվիոս Տուլլիոս թագաւոր ստրկուհւոյ զաւակ էր: Կաննայի պատերազմից յետ Հռովմայեցիք 8000 ստրուկներ ազատեցին և զինաւորեցին: Յունաստանը նուաճելից յետ, Հռովմն ոչնչացրեց իւր ախոյեան Կարթագինէն, բայց նա իւր վերայ առաւ այս վրէժխնդրութեան վնասուց փորձը: 150 հազար Եպիրացիք և 50 հազար Կարթագինացիք ստրուկ դարձան և բերուեցան Հռովմ և կարծես Հէնց այս ժամանակից այս քաղաքն, որ ստրկութեամբ թուլացած այլ ազգերին յաղթում էր, ինքն էլ սկսաւ վարակուել այդ ախտով:

